

Goethe: Realitate și aparență*

Concepția despre artă a lui Goethe s-a dezvoltat în intimă conexiune cu idealul său umanist. Pentru poet, omul cu viața lui, produs suprem al naturii, constituie însăși esența artei. În acest sens, concepția goetheană reprezenta o poziție înaintată opusă orînduirii sociale a epocii, în Germania. Explicîndu-și idealul artistic, Goethe chema omul să se ridice pe o treaptă superioară, subînțelegînd prin aceasta eliberarea lui din condiția care-l împiedica să-și desăvîrșescă menirea.

Frumosul artistic este, pentru Goethe, omul în suprema sa realizare corporală, morală și spirituală: „...ultimul produs al naturii mereu în dezvoltare este omul frumos. Ce-i drept, natura nu-l poate realiza decît arareori... În schimb, iată că apare arta: culme a naturii, omul devine conștient că este o întregă natură, care trebuie iarăși să dea naștere unei forme culminante. În felul acesta se dezvoltă, făcînd să triumfe perfecțiunea și virtuțile, alegînd, orînduind, armonizînd și dînd semnificație lucrurilor, pentru a se ridica în cele din urmă la plăsmuirea artistică, ce ocupă un loc însemnat alături de celelalte înfăptuiri ale sale... În alcătuirea ei spirituală (arta) absoarbe tot ceea ce e măreție, dăruire, dragoste nețărmurită, însușind figura umană și înălțînd în același timp omul deasupra lui însuși...” (studiul despre Winckelmann).

Acesta este momentul teoretic în care se întînesc, în esență, ideile lui Goethe despre natură, societate și artă. Și în lumina acestui ideal artistic trebuie citit și înțeles articolul pe care-l reproducem mai jos.

Intr-un teatru german, scena reprezenta o clădire ovală, în formă de amfiteatru, în lojile căreia mai mulți spectatori pictați pe pînză păreau să asiste la ceea ce se petrece jos. Unii dintre spectatorii veritabili din parterul și lojile teatrului și-au manifestat nemulțumirea față de aceasta și s-au arătat indignați de încercarea de a li se înfățișa un lucru pe cit de neadevărat pe atît de neverosimil. Această intimplare a dat loc la o discuție, al cărei conținut îl vom consemna cu oarecare aproximație aci :

Artistul (prin mandatarul său): Să încercăm să găsim o cale de înțelegere.

Spectatorul: Nu văd cum ați putea justifica un asemenea mod de a prezenta un spectacol.

Artistul: Cînd veniți la teatru — nu-i așa? — nu vă așteptați desigur ca tot ce veți vedea acolo să fie adevărat și real.

Spectatorul: Nu! Cer însă ca totul să-mi pară cel puțin adevărat și real.

* Titlul complet al articolului, publicat în revista „Propyläen“ (1798), este: Realitate și aparență, Despre adevăr și veridicitate în opera de artă. O convorbire.

Artistul : Iertați-mă dacă, încercind să citesc în sufletul dumneavoastră, susțin că în nici un caz nu cereți acest lucru.

Spectatorul : Ar fi ciudat dacă n-aș cere-o ! Căci altminteri, de ce și-ar mai da decoratorul silința să tragă toate liniile după cele mai stricte legi ale perspectivei, să redea toate obiectele în poziția lor cea mai firească ? De ce s-ar mai studia costumele ? De ce s-ar cheltui atita pentru a mă transpune în epoca respectivă ? De ce tocmai actorul care exprimă cit mai real sentimentele e cel mai lăudat, actorul care — prin grai, poză și gesturi — se apropie cit mai mult de adevăr, care îmi dă iluzia că nu mă aflu în fața unei ficțiuni, ci a unor fapte reale ?

Artistul : Văd că vă exprimați destul de bine simțămintele ; dar cred că 'e mai greu decit vi se pare să vă dați destul de limpede seama de ceea ce simțiți. Ce ați spune dacă aș obiecta că spectacolele de teatru nu vă par nicidecum reale și că, dimpotrivă, vă dau doar o aparență a realității ?

Spectatorul : Voi spune că faceți subtilități care nu sint altceva decit un simplu joc de cuvinte.

Artistul : Și eu îmi voi permite să vă răspund că, dacă vorbim de manifestările spiritului nostru, nici un cuvint nu poate fi indeajuns de delicat și de subtil, și că jocurile de cuvinte de acest fel corespund unor cerințe ale spiritului care, deoarece nu putem exprima de-a dreptul ceea ce se petrece în noi, caută să opereze prin contradicții, să atace problema din două părți, pentru a putea pătrunde în miezul chestiunii.

Spectatorul : Fie ! Dar vorbiți mai lămurit și, dacă-mi este permisă rugăminta, cu exemple.

Artistul : Exemple pot aduce ușor și în avantajul meu. Să zicem că sinteți la operă ; nu resimțiți o plăcere vie, o adevărată desfătare ?

Spectatorul : Dacă spectacolul este bine pus la punct, una din cele mai mari desfătări din cite cunosc.

Artistul : Dacă însă cei de pe scenă se intilnesc și se salută cîntind, citesc cîntind bilețelele pe care le primesc, își declară cîntind dragostea lor, ura lor, toate pasiunile lor, se bat și mor cîntînd, mai puteți spune că întreaga reprezentație sau cel puțin o parte a ei, vă pare reală ? Ba, v-aș întreba chiar dacă ea redă măcar aparența realității ?

Spectatorul : Într-adevăr, dacă stau să chibzuiesc, n-aș mai putea s-o afirm. Din toate astea, parcă nimic nu-mi mai apare real.

Artistul : Și totuși, spectacolul vă satisface pe deplin. Nu mai încape nici o indoială. E drept, îmi amintesc încă prea bine cum încercau unii să ridiculizeze spectacolul de operă, tocmai din cauză că e atit de izbitor de neverosimil, și cum a continuat să fie totuși pentru mine, de cînd mă știu, un prilej de rară desfătare, și asta cu atit mai mult cu cit spectacolul de operă devine din ce în ce mai bogat și mai desăvirșit. ... Și nu vă simțiți cu totul furat de inchipuire la reprezentațiile de operă ?

Spectatorul : Inchipuire ! N-aș vrea să folosesc cuvintul ăsta ! Parcă da, ! Parcă nu !

Artistul : Vă aflați deci și dumneavoastră în fața unei contradicții totale, care îmi pare mult mai gravă decit un simplu joc de cuvinte.

Spectatorul : S-o luăm pe-ndelete și vom lămuri astfel lucrurile.

Artistul : De îndată ce lucrurile se vor lămuri, vom cădea și noi de acord. Îmi permiteți să vă pun unele întrebări cu privire la chestiunea la care ne-am oprit ?

Spectatorul : Este de datoria dumneavoastră, după ce ați provocat această confuzie, să-mi puneți întrebări.

Artistul : Nu vă place, așadar, să numiți inchipuire stările de emoție în care vă transpune opera ?

Spectatorul : Nu prea, și totuși este vorba de ceva care se apropie mult de ea.

Artistul : Nu-i așa că uneori aproape că uitați de dumneavoastră înșivă ?

Spectatorul : Nu aproape, ci cu desăvirșire, dacă întreaga operă, nu numai scena respectivă, este izbutită.

Artistul : Sinteți deci încintat ?

Spectatorul : Nu o dată mi s-a întimplat să fiu.

Artistul : Puteți să-mi spuneți și în ce împrejurări ?

Spectatorul : Mi s-a întâmplat de atâtea ori, încît mi-ar veni greu să le înșir.

Artistul : Și totuși, ați spus-o : atunci, desigur, cînd totul se imbină în chip armonios.

Spectatorul : Fără doar și poate !

Artistul : Armonia vine oare din perfecțiunea reprezentației sau corespunde unui dat al naturii ?

Spectatorul : Fără îndoială, din reprezentație.

Artistul : Și desăvîrșirea e totuși un produs al artei.

Spectatorul : Desigur.

Artistul : Înainte, am contestat într-un fel adevărul operei, susținînd că ea nu prezintă nicidecum în chip verosimil ceea ce vrea să redea ; dar, putem noi oare contesta un adevăr lăuntric, care izvorăște din însăși consecvența operei de artă ?

Spectatorul : Dacă opera e izbutită, firește că ea își formează o mică lume proprie, în care totul se petrece după anumite legi, trebuie să fie judecat după legile lui proprii și se face simțit în felul său propriu.

Artistul : Nu s-ar putea oare deduce din aceasta că adevărul artistic și adevărul natural sînt două lucruri cu totul deosebite și că artistul n-ar trebui și n-ar avea voie să se străduiască ca opera lui să pară o operă a naturii ?

Spectatorul : Și totuși, ea ne pare de multe ori o operă a naturii.

Artistul : N-o pot nega. Dar în schimb, îmi dați voie să fiu sincer ?

Spectatorul : De ce nu ? Doar nu ne-am propus să ne spunem numai amabilități.

Artistul : Atunci, mă încumet s-o spun : numai unui spectator cu totul incult o operă de artă poate să-i pară o operă a naturii ; și totuși, un asemenea spectator e iubit și prețuit de artist, chiar dacă se găsește pe treapta cea mai de jos. Din păcate însă, doar în măsura în care artistul coboară pînă la dînsul ; niciodată spectatorul respectiv nu se va ridica odată cu artistul adevărat, dacă acesta trebuie să-și ia zborul spre înălțimile la care îl îndeamnă geniul său, pentru a-și desăvîrși în întregime opera.

Spectatorul : Îmi pare ciudat, dar putem discuta.

Artistul : N-ați discuta dacă n-ați fi urcat și dumneavoastră o treaptă superioară.

Spectatorul : Permiteți-mi dar să încerc să pun eu însumi ordine în cele discutate pînă acum și să merg mai departe ; permiteți-mi să fiu de data asta eu acela care pune întrebările.

Artistul : Cu atît mai bine.

Spectatorul : Spuneți că numai omului incult opera de artă îi poate părea operă a naturii.

Artistul : Desigur ! Amintiți-vă de păsările care zburau în jurul cireșelor pictate de un maestru.

Spectatorul : De acord. Dar nu e oare asta o dovadă că fructele au fost pictate cu măiestrie ?

Artistul : De loc ! Îmi dovedește cel mult că amatorii aceștia n-au fost decît niște biete vrăbii.

Spectatorul : Totuși, nu pot să nu consider un astfel de tablou ca fiind o operă măiastră.

Artistul : Vreți să vă povestesc o întimplare mai recentă ?

Spectatorul ; Ascult de obicei cu mai multă plăcere poveștile decît raționamentele.

Artistul : Un mare naturalist avea în casă, printre alte animale, o maimuță, care într-o bună zi dispăru ; după lungi căutări, dădu de ea în bibliotecă, unde animalul ședea pe jos, dar în jurul lui stăteau risipite niște gravuri dintr-un album de istorie naturală. Surprins de acest studiu asiduu, stăpînul se apropie și văzu, spre mirarea și ciuda lui, că lacoma maimuță mincase toți gîndacii pe care îi găsisese reproduși în pozele cărții.

Spectatorul : Povestea e destul de nostimă.

Artistul : Și, sper, concludentă. Doar n-o să puneți aceste ilustrații alături de tabloul unui mare artist ?

Spectatorul : Nu tocmai !

Artistul : Dar o să puneți maimuța alături de amatorii incuți ?

Spectatorul : Asta da, și mai ales de cei lacomi ! Îmi sugerați un gând ciudat. Nu cumva amatorul incult cere ca o operă de artă să fie naturală, tocmai pentru a o putea savura ca pe un lucru real, într-un chip uneori simplist și chiar vulgar ?

Artistul : Sint cu totul de această părere.

Spectatorul : Și susțineți deci că un artist, care caută asemenea efecte, se înjosește ?

Artistul : Este convingerea mea cea mai adincă.

Spectatorul : Mai constat totuși, în cele ce spuneți, o contradicție. Adineauri, și de altfel și cu alte ocazii, mi-ați făcut cinstea să mă socotiți printre amatorii cel puțin semicultivați.

Artistul : Printre amatorii pe cale să devină cunoscători.

Spectatorul : Atunci, spuneți-mi : de ce o operă de artă îmi pare și mie naturală ?

Artistul : Deoarece corespunde celei mai bune părți a firii dumneavoastră, deoarece este o operă care întrece natura, dar nu e în afara ei. O operă de artă perfectă este o operă a spiritului omenesc și, de aceea, o operă a naturii însăși. Dar cuprinzând obiectele izolate într-un singur tot și acceptînd chiar și pe cele mai comune în toată semnificația și importanța lor, ea depășește cadrele naturii. Opera de artă vrea să fie înțeleasă de către un spirit care s-a format și dezvoltat armonios și care găsește ceea ce e remarcabil și desăvirșit, ca fiind pe măsura firii sale. Iată ceea ce amatorul de rînd nu poate pricepe ; el tratează opera de artă ca pe o marfă, pe care o poate găsi pe piață, pe cînd amatorul adevărat nu vede numai adevărul reproducerii, ci și calitățile selecțiunii, spiritualitatea compoziției, suprapămîntescul microcosmosului artistic ; el simte că pentru a savura opera trebuie să se ridice pînă la nivelul artistului, să se concentreze în afara vieții sale risipite, că trebuie să conviețuiască cu opera de artă, s-o vadă de mai multe ori și, prin aceasta, să-i asigure o existență superioară.

Spectatorul : Bine, prietene ! Mi s-a întimplat ca într-o expoziție de tablouri, la teatru sau în fața altor genuri de creație, să încerc asemenea simțăminte și am intuit oarecum ceea ce pretindeți dumneavoastră de la un spectator. În viitor mă voi observa cu și mai multă atenție și voi căuta să adîncesc operele de artă ; dar, dacă nu mă înșel, ne-am îndepărtat foarte mult de la obiectul discuției noastre. Ați vrut să mă convingeți să admit ideea prezentării pe scena operei noastre a unor spectatori pictați pe pinză ; dar nu văd încă, oricît ne-am înțeles pînă aici, cum veți apăra și această licență și sub ce rubrică înțelegeți să-i plasați pe acești spectatori pictați.

Artistul : Din fericire, opera se reprezintă astăzi din nou ; desigur că nu veți ocoli acest spectacol ?

Spectatorul : Nicidecum !

Artistul : Dar oamenii pictați !...

Spectatorul : Nu mă vor speria, deoarece mă consider superior unei vrăbii.

Artistul : Aș dori, în interesul nostru comun, să ne reintîlnim cit mai curînd.

În romînește de Iosif C. Mătăsaru